

ան ժամանակ գտաւ թանկագին ծառայութիւն մատուցանելու նաեւ Հայ Կաթ. Հասարակութեան: Լիաքուէ ընտրուեցաւ Երեսփոխան Ատա- նայի Կաթողիկէ Հայոց և միանգամայն Ատե- նապետ Կ. Հայոց Ազգ. Երեսփոխանական ժո- ղովի և Անդամ Ազգ. Վարչական ժողովի:

Իր անստգիւտ և անձնուէր ազգային գործու- նէութիւնը միշտ զինքը սիրելի ըրին. իր բարձր արժանիքներուն համար նա արժանացաւ Սուլ- թանին կողմէն Օսմանիէ Բ. և Մէճիտիէ Ա. չքա- նշաններուն:

Ազգըզներու և փորթուզալներու նման ազնիւ ու ազգանուէր՝ թողուց աշխարհիս վրայ քրիս- տոնէի, շերմ ազգասէրի աննենգ ու անբասիր անձի համբաւը: «Միջազգային յարգանքի սրբ, տաքոշխ արտայայտութիւնն Վ' Եղաւ Կ'րսէ, Կ'ԵՍԱԿ, Երեկի յոշոյարկաշոռքիւնը» և Stamboul թերթը (20 Նոյ. 1926) մեծ դրուատականին մէջ ըսած է. «Արաւ Երաւ Էֆէնտիի աւանդա- րոշքիւնը, զոր վաղը պիտի առաջնորդէ իր յետին բնակարանը, այն դէպքերէն չէ, որուն մեկնումը կարելի ըլլայ հռչակել երբաւ բարո- վի հակիրճ խօսքով մը: Հարկ է յիշել այն կարեւոր դերը, զոր, գրեթէ կես դարու մը միջոցիւ, աւ խաղաց քաղաքական ասպարէ- գին և իր հասարակութեան հանրային գոր- ժեքուն մէջ: Երե հարկ ըլլար մեկ խօսքով վեր ցատքեցնել զայն, մեկը պիտի գոչրցի՝ թէ աւելիա գերագանց աշխատէր Վ' Եղաւ», և այլն:

Հրապարակական կեանքէն ոչ նուազ փայլուն եղաւ Երաւ Էֆէնտիի ներքին կեանքը: Հակա- ոակ եւրոպական միջավայրի մէջ ապրած ըլլա- լուն, ան պարզ ու շերմեանող հաւատացեալ մ'էր, սկսեալ մանկութենէ մինչեւ իր յետին շունչը, բնաւ չհեղելով իր տոհմին կրօնասէր աւանդու- թենէն և Մուրատ-Ռափ. Վարժարաններու մէջ ստացած դաստիարակութենէն: Այդ տեսակէտով ան խօսուն օրինակ մ'է բոլոր այն եւրոպացեալ անուանուած հայ երիտասարդներուն, որոնք ի- մաստակութեան շրջանակին մէջ սեղմուած, ար- համարհող աչքով կը նայէին իրենց պապենա- կան աւանդութեանց վրայ:

Իր սիրած վայրը տունն էր և գրադարանը. և մեծագոյն հաճոյքը՝ ապրիլ ընտանեաց մէջ և ինքնին ըլլալ իր գաւազներուն ճարտար դաս- տիարակը:

Հաստատակամութեան հետ այնքան հեզահամ- բոյր էր և բարեգործ, որ ոչ ոք ձեռնունայն կը դառնար իրմէ: Մենք այսօր ստոյգ աղբիւրներէ

կը տեղեկանանք, որ շատերը անոր կը պարտին դիրք մը, պաշտօն մը, գործ մը:

Փոքր մարմնոյն մէջ վեհ հոգի մը ունէր՝ որ սէր ու պատկառանք կ'ազդէր: Գեռ թարմ է յիշողութեանս մէջ իր անոյշ դէմքը և բարու- թեամբ լի աչքերը, որոնք երբեք չամպոտեցան իր խոհուն և բազմազաղ կեանքէն:

Այդ նկարագիրն էր որ այնպիսի խորին յար- գանք կ'ազդէր Կ. Հայոց Երեսփոխանական ժո- ղովին մէջ՝ որ ամենէն բուռն կրքերն իսկ կը խաղաղէին:...

Երբ 1908 Սեպտ. 24, Կ. Պոլսոյ մէջ կազ- մուեցաւ «Մուրատ-Ռափայէի հիմնադրութիւնը» և շակերտաց Միտրիսէնը, Երաւ Էֆ. անոր Ատե- նապետ ընտրուեցաւ, ուր իբր բարի հայր մ'էր, և այնպիսի հմայք մը տուաւ՝ որ օտարներն անգամ կը վկայէին թէ Եւրոպայի մէջ իսկ հա- զիւ կը գտնուին այդպիսի լուրջ և ազգօգուտ միութիւններ:

Ինչ որ զինքն իսկապէս տիպար մը կ'ընէ իր «այլասիրութիւնն» է, ինչպէս լաւ կը գրէր «Ստամպուլ» թղթակիցը:

Եւ յիրաւի մեր ցեղին դէմ լարուած եղեռնի ահաւոր օրերուն, երբ ամէն հայ մահուան արհա- լիքով կը դողար, Երաւ Էֆ. իր կեանքն ու դիր- քը վտանգի մէջ դնելով, իր աղաչախառն միջամը- տութեամբ քանի՜ քանի հայերու կեանքը փրկեց, որոնց մէջ նաեւ Միսիթարեան Միաբանութեանս ոչ սակաւ անդամներ: Եւ հարկ է ըսել՝ թէ նա ամբողջովին հատոյց երախտագիտութեան պարտ- քը հանդէպ Միսիթարեան Միաբանութեան, ո- լուն հետ կապուած էր պէշիքթաշլեանական պաշ- տամունքով մը:

Այդ փոթորկալից օրերուն էր որ ջնջել տուաւ թուրքիոյ դիկտատորին կորստաբեր վճիռը Ամեն. Թերզեան Կաթ. Պատրիարքի դէմ, փրկելով զանիկա ստոյգ մահէ և մեծագոյն անարգանքէ:

Զինադադարէն յետոյ, քաշուած քաղաքական ասպարէզէն, նուիրուեցաւ զուտ բարեգործական հաստատութեանց, որոնց մէջ իր սրտին այնքան մօտիկ էր Ս. Յակոբի Հիւանդանոցը, ուր այն- քան թանկագին ծառայութիւններ մատոյց և այնքան արցունք սրբեց ինք և իր բարեխիտ տիկինն ու բարեկիրթ աղջիկը:

Եւ հոն թշուառներուն քով էր որ թողուց իր բարերար ժպիտը և այնպէս կնքեց իր մահա- նացուն:

Հ. ՍԱՀԱԿ ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՅԱՆ

(Բզմվ. 1927, Փետր.)

ՅՈՎՍԷՓ ՄԵԼԳՈՒՄԵՆՑ

Ծնած է Նոր-Ջուղա 1831-ին, և իր հօրմէն՝ Յակոբ Խանէն ժառանգած է խանութեան տիտղոսը:

Մելգոն Խան յետ իր նախնական կրթութիւնն ստանալու Թէհրանի մէջ, 1846 Մայիս 30-ին մտաւ Փարիզ Մու- րատեան վարժարանը, ուրկէ շրջանա- ւարտ 1851-ին, վերադարձաւ Թէհրան, և պարսկական հպատակութիւն ընդու- նեցաւ, և արտաքին գործոց նախարա- րութեան մէջ պաշտօնի կոչուեցաւ:

Պետական ծառայութիւնը Մելգոն Խանի համար երկրորդական զբաղում եղաւ. ան իր բոլոր ճիգը թափեց Պարս- կաստանի մտաւոր լուսաւորութեան համար: Պարսիկները ասիական յե- տամնաց ժողովուրդ մը, մեծապէս ազ- դուեցան Մելգոն Խանի թելադրիչ գա- ղափարներէն: Պարսկաստանի դաս- տիարակը ճշմարտապէս ազատամիտ, քաղաքակրթութեան բարիքներուն համոզուած, խանդավառ հաւատքով մը կապուած իր կոչումին, տոգորուած բարեկարգիչ ոգիով, ունեցաւ անվեհեր արիւթիւն իր սեփական համոզումներն ամէն գնով տարածելու, պարտադիր դարձնելու համար: Եւ ան յաջողեցաւ այդ բարեքները իր ծննդավայրն եղող երկրին մէջ տարածելու առաքելութեան մէջ:

Մելգոն Խան գլխաւորաբար պարապեցաւ բե- րանացի և գրաւոր կերպով պարսիկ բարձր դա- սակարգի զարգացման եւ լուսաւորութեան գործով: Հասնելու համար այս նպատակին, ան Թէհրանի մէջ կազմակերպեց պարսիկ երիտա- սարգութիւնը Արեւմուտքի յառաջադիմութեանց գաղափարներով հասկցնելու անոնց՝ թէ տգիտու- թիւնն է միակ արգելք ազգի մը յառաջադիմու- թեան գործին, թէ ինչպէս զարգացման բարիք- ներուն և ոյժին անհաղորդ մարդիկ մշտապէս ըս- տրուկ մնալու կը դատապարտուին: Երիտասարդ ազնուական պարսիկներն ըմբռնեցին մարդն և իր ծրագիրը. անոնք կը խօսէին՝ Եւրոպական քա- ղաքակրթութիւնը ներմուծելու անհրաժեշտու- թեան մասին և կը վիճէին ղուրանի մուկ կէտե- րուն վրայ ի նպաստ Պարսկաստանի մէջ քաղա-

քակրթութիւնը տարածելու, և այդ շարժումը այնքան զօրաւոր դարձաւ, որ Նասրէտին Շա- հը, այն ժամանակ ինքն ալ դեռ երիտասարդ, ինք ալ մասնակցեցաւ անոր, և իր հպատակ- ներուն հետ եղբայրակից դառնալու: Իրանի Շա- հին այս ուղադրութիւնը դէպի Մելգոն Խանի ձեռնարկը, վերջնայն պատիւը շատ բարձրացուց հասարակութեան առջեւ:

Տգիտութեանց դէմ բացուած այս պայքարը՝ Մելգոն Խան առաջնորդած է ուրիշ զօրաւոր միջոցի մը: Նա որ կատարելապէս հմուտ էր պարսկերէն լեզուին՝ հիմնեց «Գաւուռ» թերթը, ուր գլխաւորապէս կը գրէր «քաղաքական եւ գիծաբանութիւններ որոնցմով նա իր կծու և սրամիտ հեգնութիւններով անխնայ կը հարուա- ծէր պետական անձանց տգիտութիւնը: Այդ թերթով էր որ Մելգոն Խան մեծ ազդեցութիւն գործեց պարսիկ սերունդին վրայ, հիմերը դնե-

լով ազատական շարժումին՝ որ յանգեցաւ Պարսկական Զեղափոխութեան: Այսօր նոյն իսկ պարսիկները կը խոստովանին թէ առանց Մեղգոն խանի Պարսկաստան երկար ատեն զրկուած պիտի մնար Սահմանադրութեան բարեփոխէն:

Իր պաշտօնավարութեան առաջին 4-5 տարիներու շրջանին մէջ Շահին ու Եպարքոսին այնչափ կատարեալ վստահութեանը կ'արժանանայ որ, յետոյ Պատուիրակութեան կարեւոր պաշտօնով մը կը զրկուի Եւրոպական բոլոր արքունիքներն և Միացեալ Նահանգներու կառավարութեանց մօտ: Մեղգոն խան իր այս դժուարին ու փափուկ պաշտօնը ի զուի կը հանէ բարեկամական դաշնագրութիւններ կնքելով և բազմաթիւ շքանշաններով կը վերադառնայ Թէհրան:

Հակառակ այս նշանաւոր ծառայութեանց, Մեղգոն խան քաղաքական հակառակորդներ ունեցաւ Պարսիկ պետական անձերէն՝ որոնք իր գրուածքներուն մէջ իրենց կենդանի պատկերը տեսնելով՝ սկսան գինքն հալածել: Մեղգոն խանի նախանձորդներն ու թշնամիները ձայնակցելով հայ երիտասարդին ներմուծած փորձերն ատող մոլեռանդ խուժանին, համոզեցին Շահը, թէ անոր կազմակերպութեան մէջ Պարսկաստանի լուսաւորութեան և յառաջագիտութեան մասին խօսուած ճառերը՝ տեսակ մը դիմակ են և անոր տակ ծածկուած են փառասիրական նպատակներ, որոնք չար խորհուրդն ունեցած են Շահը զահէն վար ձգել և իրեն ձեռքն առնել կառավարական իշխանութիւնը: Հալածանքը չուացաւ, և Մեղգոն խան պրծելու համար իր դէմ սպառնացող վտանգէն՝ 1860 թուականին Պոլիս փախչելով ազատեցաւ: Հոն մնաց 15 տարի, յաճախ Եւրոպա ճամբորդելով:

Պարապելով արեւելեան գրականութեան ուսումնասիրութեամբ՝ միջոցներ փնտռեց արաբական տառերը բարեփոխելու, որոնք ամբողջ Մահմետական աշխարհին տառերն էին: Այս աշխատութեան իբր արդիւնք հրատարակեց բարեփոխուած տառերով Սատի «Կիլիստան»ը: Մեղգոն խանի շնորհազրկութիւնը երկար չտևեց: Թուրքիոյ այն ժամանակուան դեսպանը, Հաճի Միրզա Հիւսէյին խան, որ զարգացան մարդ մ'էր, և Մեղգոն խանին մտերիմ բարեկամը, զգալով թէ իր բարեկամին լուսաւոր խորհուրդները անհրաժեշտ են իր երկրին բարեփոխութեան համար, յաջողեցաւ արդարացնելու զանիկա

Շահին քով, և երբ 1875-ին Թուրքիոյ դեսպանը Պարսկաստանի առաջին նախարար անուանուեցաւ, Մեղգոն խանն ալ հրաւիրեց Թէհրան և Շահին հաճութեամբ նշանակուեցաւ Ներքին գործոց Նախարար:

Այս պաշտօնին մէջ Շահը զինքը 1878-ին ուղարկեց Պերլինի Վեհաժողովին՝ արտասովոր պատուիրակի պաշտօնով՝ պաշտպանելու համար պարսկական շահերը: Մեղգոն խանի ազդեցութեան շնորհիւ՝ Կոստուրը կ'անցնէր պարսից ձեռքը, Կոստուրի ազատման համար՝ Շահը անոր շնորհեց «Միրզա» տիտղոսը, որ նշանակելի է իբրեւ առաջին անգամ քրիստոնեայի շնորհուած Պարսիկ Շահերէն:

Եւանդուն ազգասէր Մեղգոն խան իր բարձր դիրքին ազդեցութեամբ մեծապէս նպաստեց իր ազգակիցներուն, պարսկական արքունիքին համակրութիւնը հրաւիրելով անոնց վրայ: Այն սրտի դառն ցաւով կը դիտէր ու կը դատապարտէր հայոց յեղափոխական ընկերութեանց բռնած անքաղաքագէտ, և հետեւաբար փաստկար ընթացքը հանդէպ Սուլթաններու կառավարութեան:

Ամէն անգամ որ Ս. Ղազարու վանքը կ'այցելէր, որուն հետ կ'ապուած էր որդիական ջերմ ու երախտագէտ սրտով, դառն հառաչանքով մը կ'ըսէր Միւթարեան ակումբին առջեւ. «Շատ գէշ կը գործեն մերիները: Հայ ազգի իրական շահը կը կայանայ Օսմանեան գահուն հաւատարիմ մնալուն մէջ: Մեզի բանի պէտք չկայ, բայց եթէ մտաւորապէս զարգանալ և նիւթապէս հարստանալ... Պէտք չէ խաբուիլ Եւրոպիոյ շահաւորացի խոստումներէն ու զրդումներէն. Եւրոպան է մեր բուն թշնամին, որուն բուն նպատակն է հայ ազգը թշնամութեան մէջ դնել Օսմանեան կայսրութեան հետ...»:

Պետական նշանաւոր մարդն ու հրապարակագիրը այսպէս իր սրտին դառնութիւնը կը թափէ Ս. Ղազարու մէջ ընդդէմ անոնց որ ինքնակոչ դեկավարներ կ'ուզէին ըլլալ ազգին՝ հատազրական ծրագիրներ մշակելով...:

Միրզա Մեղգոն խան մեռաւ 1908ին Զուլիջէրի մէջ, ուր գացած էր իր առողջութիւնը դարմանելու: Իր մահը ճշմարիտ ազգային սուգ մը դարձաւ բովանդակ Պարսկաստանի համար, բայց իր մահէն առաջ բախտն ունեցաւ ողջունելու պարսկական սահմանադրութիւնը որուն համար տարիներով աշխատած էր և այնքան տառապանքներ կրած:

Հ. ՍԱԶԱԿ ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՅԱՆ

ՄՈՒՐԱՏ-ՌԱՓԱՅԵԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԸ

Աթ. ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԸ որ վենետիկի մէջ վերջերս տօնուեցաւ մեծ շուքով, ժամանակակից հայ կրթական ու մշակութային գործին ամենէն կարեւոր մէկ բաժինին հարիւր տարուան շրջանի մը մէջ տուած այլազան ու բարերար արդիւնքներուն խրոխտ ու արդար փառաբանումը եղաւ:

Թէ ինչի մէջ կը կայանայ հսկայ Միւթարեան Աբբային և անոր հիմնած պանծալի Միաբանութեան կատարած գերը հայ ժամանակակից ազգային մշակոյթի՝ ու նաեւ բովանդակ ազգային կեանքի՝ վերածնունդին մէջ, և թէ այդ ընդհանուր բեղմնաւոր ու սխրալի մտաւոր գործունէութեան մէջ ինչ տեղ կը բռնէ Սամ. Մուրատ և Եղուարդ Ռափայէլ ազգասէր բարերարներուն նուիրատուութեան շնորհիւ Միւթարեանց իրականացուցած հայ կրթական վաստակը, այս նիւթերուն վրայ անցեալին մէջ ես մէկէ աւելի անգամ գրած եմ և ջանացած եմ ցոյց տալ թէ ինչու, ինչ ձեւով ու չափով և ինչ կէտերու մէջ մեծ ու գեղեցիկ եղած է Միւթարեանց ճիգը: Բայց ինչ որ արդէն ընդարձակօրէն գրած եմ, բացատրելու համար անգամ մը եւս պատճառները երախտագիտութեան պարտքին զոր հայ ազգն ունի Միւթարեան Միաբանութեան հանդէպ:

Թէ հայ ուսումնասէր ու տաղանդաւոր միտքը, որ՝ յորմէհետէ մեր ցեղն իր անկախութիւնը կորսնցուցած և մտաւոր անկման մէջ գտնուող Արեւելքի մը ծոցը՝ բռնակալ ու յետամնաց ցեղերու լուծին տակ ինք ալ ինկած, նուաղած, հիւժած էր, ինչպէս՝ ազատ, առողջ ու զարգացած միջավայրի մը մէջ փոխադրուելով՝ կրնար իր քաղաքակրթական բարձր յատկութեանց ամբողջ չափը տալ, զայդ է որ ահա հաստատեց Միւթարի Տունը՝ վենետիկի պէս հրաշալի միջավայրի մը մէջ յաջողելով լիովին ծագկեցնել հայ ցեղի մտաւոր ու հոգեկան ձիւրքերը: Վենետիկ, գեղասիրութեան ու հայրենասիրութեան չքեղ վառարան, ինքն իսկ դիւթիչ հաւաքավայր մը բնութեան ու արուեստի արտակարգ գեղեցիկութեանց, ուր գիտութեան ու խաւարի մէջ կըրած ու ծիրած Արեւելքէն շունչ առնելու, ինքզինքնին գտնելու եկող հայ մտաւորական կրօնաւորներու խումբ մը կը ձգնէր հայ մշակոյթը եւրոպական հին ու նոր բարձր գրականութեան, արուեստի և գիտութեան լոյսերուն տակ վերանորոգել, վենետիկ՝ ուր այդ հայրենանուէր ու գեղապաշտ հայ հոգիները գտան ամէն խրախոյս, ամէն